

Az e-könyvhasználati statisztika kérdései

A szakkönyvtárak állománygyarapítási keretük egyre nagyobb arányát költik e-könyvek beszerzésére. Az e-könyvek használati adatai ennek következtében fontos szerepet kapnak a beszerzési tervek összeállításában, a fenntartó felé történő adatszolgáltatásokban vagy akár a különböző e-könyvbeszerzési módok értékelésében. A használati adatokat vizsgáló rendszereket elsősorban a folyóirat-használati adatok nyomán követésére hozták létre, így nem minden esetben egyértelmű az e-könyvek használatakor felmerülő fogalmak alkalmazása.

Az e-könyvek használati statisztikájával kapcsolatos fogalmak egységesítésére 2016 júliusában Londonban tartottak fórumot kiadók, könyvtárosok, aggregátorpiaci szereplők és standardizálással foglalkozó szakértők közreműködésével. A fórum fő témái a COUNTER szabványcsalád közelgő megújítása, az e-könyvhasználati adatok értelmezése körüli kérdések tisztázása és a használati adatok nyomán követésére vonatkozó szolgáltatások bemutatása voltak.

A fórumhoz kapcsolódóan a szervezők felmérést végeztek az e-könyvek könyvtári használatával kapcsolatban. Megállapították, hogy a szakkönyvtárak nagy részében – különösen a földrajzilag távoli telephelyekkel rendelkező intézményeknél – az e-könyvbeszerzés előnyt élvez a nyomtatott könyvvel szemben. A könyvtárak eltérő beszerzési módokat alkalmaznak: egyaránt beszereznek e-könyveket közvetlenül a kiadótól és aggregátorcégtől, egyaránt vásárolnak gyűjteményeket és egyedi címeket, illetve alkalmazzák a felhasználói igény alapján irányított beszerzési módot (demand-driven acquisition, patron-driven acquisition) és a használati adatok alapján történő beszerzési módot (evidence-based acquisition). Ugyanakkor a könyvtárak egységesen előnyben részesítették az egyszeri, „örökáros” e-könyvvásárlást az előfizetéses modellekkel szemben.

A COUNTER szabványcsalád öt kötelező e-könyvhasználati modulja közül a BR1 a könyvcímekre vonatkozó sikeres kérések számát, a BR2 a sikeres megtekintések/letöltések számát, a BR3 a visszautasított kérések számát adja meg. Minden szolgáltató igyekszik valamilyen használati adatot biztosítani az e-könyvekkel kapcsolatban, de ezek általában nem összehasonlíthatók, illetve nem mindegyik szolgáltató tudja teljesíteni a COUNTER-szabványok követelményeit. A könyvtárak az e-könyvgyűjtemények értékeléséhez a szolgáltatótól vagy saját mérés alapján további adatokat igyekeznek szerezni. Ilyen további adat lehet a használt címek száma, a használat gyűjteményre bontva, a használat fájlformátum szerint, a használat szakterület szerint, az egy használatra vagy az egy könyvcímre lebontott költség.

A COUNTER-adatokkal kapcsolatban több kérdés pontosításra vár. Például a BR2 modulnál a letöltés egy szótár vagy lexikon esetén egy-egy szócikket is jelenthet, más esetben egy teljes könyvet vagy könyvfejezetet. Ez a szempont könnyen torzíthatja a letöltések számát olyan könyvcsomag esetén, ahol szótárak, lexikonok, tanulmánykötetek és monográfiák egyaránt megtalálhatók. A COUNTER-szabvány nem követeli meg az egyszer sem használt címek feltüntetését. Ez nehezíti az egyes gyűjtemények vizsgálatát: a gyűjtemények címlistáját egyesével kell behasonlítani a használati adatokat tartalmazó táblázattal.

Az adatok elemzését nehezíti az is, hogy az e-könyvekhez tartozó azonosítókat (ISBN, e-ISBN) a szolgáltatók meglehetősen következtetlenül használják. Ez szinte lehetetlenné teszi annak eldöntését, hogy egy konkrét dokumentum használata előfizetett vagy véglegesen megvásárolt gyűjtemény használatához számít, esetleg ugyanazon a felületen előfizetést nem igénylő szabadon hozzáférhető e-könyvről van szó. Az e-könyves rendszerek metaadatokkal történő ellátottsága sok

kívánnivalót hagy maga után. A hiányosságok nemcsak a használati statisztika nyomon követését nehezítik, hanem az e-könyvek könyvtári katalógusokban történő megjelenítését, a többforrású keresők (discovery service-ek¹) használatát és a beszerzési tervben szereplő tételek behasonlítását is. Az azonosítók következtlen használata egy-egy csomag évközbéli címváltozásainak követését is nehezíti.

A sok szempontnak és a sok forrásból származó adatoknak köszönhetően az e-könyvek használati adataira vonatkozó könyvtári jelentések általában megjegyzésekkel teletűzdelt dokumentumok, ahol felhívják a figyelmet arra, hogy a rendelkezésre álló adatok nem összehasonlíthatók és esetlegesen torzítottak.

Az e-könyvhasználati statisztikák által jelentett kihívásokra segítség lehet, ha a szolgáltatók egyre nagyobb része vállalná a COUNTER-szabványoknak megfelelő adatszolgáltatást; ha a könyvekhez tartozó metaadatok következetesen szere-

pelnének a rendszerekben (akár a szolgáltatóknak, akár egy harmadik, metaadat-szolgáltató szervezet bevonásának köszönhetően); illetve ha magyarázatokkal ellátott táblázatminták segítenék a könyvtárosok, szolgáltatók és fejlesztők munkáját.

/CONYERS, A. et al.: E-book usage: counting the challenges and opportunities. = Insights. 30(2), 2017. pp.23–30.

DOI: <http://doi.org/10.1629/uksg.370/>

(Lencsés Ákos)

¹ A *discovery service* kifejezésnek nincs egységes fordítása a magyar szakirodalomban. A szerzők általában az angol megnevezést használják, ritkábban a *multi-kereső*, az *átfogó keresőmotor*, az *összetett keresőrendszer* kifejezésekkel igyekeznek lefordítani. A jelentést véleményem szerint leginkább a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont oldalán található, egyelőre kevésbé elterjedt *többforrású kereső* adja vissza.